

INTERVJU

Profesor sociologije religije i začetnik kolegija Sociologija umiranja i smrti na Hrvatskim studijima urednik je nedavno objavljene knjige "Čovjek i smrt". Riječ je o zborniku ogleđa o smrti, prvom takvom u Hrvatskoj u kojemu na jednome mjestu o smrti promišljaju teolozi iz svih vjerskih zajednica, filozofi, bioetičari, liječnici, ginekolozi, psihijatri, povjesničari umjetnosti, sociolozi, demografi...

IVAN MARKEŠIĆ Smrt je prestala biti obiteljski, a postala je bolnički događaj

RAZGOVARALA ŽELJKA GODEČ | SNIMKE SANDRA ŠIMUNOVIĆ/HANZA MEDIA

O smrti nikome nećemo moći kazati ni jednu jedinu riječ. Je li "smrt velika", kako kaže veliki pjesnik Rainer Maria Rilke, ili je ona tek neka puka životna beznačajnost? - pita u uvodu knjige "Čovjek i smrt" njezin glavni urednik Ivan Markešić, profesor sociologije religije i začetnik kolegija Sociologija umiranja i smrti na Hrvatskim studijima. Pokušaj da makne barem dio koprene s ljudske prolaznosti i "prije no što će o njoj saznati tek onda kad o tome ne mogne zboriti" rezultirao je svojevrsnim zbornikom ogleđa o smrti, prvom takvom u Hrvatskoj u kojemu na jednome mjestu o smrti promišljaju teolozi iz svih vjerskih zajednica, filozofi, bioetičari, liječnici, ginekolozi, psihijatri, povjesničari umjetnosti, sociolozi, demografi. Knjiga je nastala u suradnji Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar", Hrvatskog katoličkog sveučilišta i udruge Posmrtna pripomoć.

"Promatrajući život pojedinca, od njegova začeca do smrti ili, kako bi to rekao moj profesor, akademik Ivan Cifrić, 'od udaha i krika do izdisaja i muka', vidimo da je naš život vremenski potpuno ograničen. No, je li tako i sa smrću?" otkriva Markešić s kakvim se pitanjima bavio radeći na knjizi.

■ **Jeste li s ovom knjigom bliže odgovoru na pitanje što je smrt?**

- Za one koji vjeruju, kao npr. za kršćane, muslimane ili pak židove, smrt nije kraj. Smrt je trenutak koji omogućuje prijelaz iz jedne - tjelesne, loše, u drugu - duhovnu, bolju egzistenciju. Kršćanstvo je taj prijelaz u novi život "riješilo" vjerovanjem u uskrsnuće tijela svake osobe. Bez uskrsnuća uzaludna bi bila i sama kršćanska vjera. Međutim, nitko još uvijek nije dao odgovor na pitanje što je to smrt. Nismo odmakli dalje od prvoga koraka na kojem smo spoznali samo ovo: smrt je neodgonetnuta zagonetka, osobni doživljaj. Od vremena prvih ukopa, kada zapravo i počinje ljudska civilizacija, smrt se pokušava shvatiti kao prohodna granica, ali nitko nam ipak sve do danas nije mogao ispričati priču o tome prijelazu, ako ga je uopće ikada bilo.

■ **Što ste htjeli otkriti ogleđima o smrti?**

- Obilazeći bolesne ljude u domovima i bolnicama uvjerio sam se kako izgleda socijalna smrt - ljudi leže nepokretni i čekaju smrt, a u posjet im ne dolazi nitko od njihovih bližnjih, od onih kojima su oni sve učinili. Njihova rodbina uopće neće znati koja im je bila posljednja želja. Umiranje je danas postalo tiho, neprimjetno, bez puno pompe i publike. Odvija se u malim prikrajcima velikih institucija: u bolnicama, domovima, hospicijima. Ljudi umiru daleko od očiju javnosti i svojih bližnjih. Iako bi mnogi ljudi željeli umrijeti kod kuće, oko 80 posto njih umire u bolnicama - zato govorimo o medikalizaciji smrti koja prestaje biti obiteljski, a postaje bolnički događaj.

UMIRANJE JE DANAS POSTALO TIHO, NEPRIMJETNO, BEZ PRIPRAVE I VELIKOGA ŽALOVANJA. ODVIJA SE U MALIM PRIKRAJCIMA VELIKIH INSTITUCIJA. LJUDI UMIRU DALEKO OD OČIJU JAVNOSTI I BLIŽNJIH

Smrt intrigira svako misleće biće. Smrt nije tek puki prestanak svih bioloških funkcija. Ona je u susretu kulturoloških obilježja, znanstvenih spoznaja i osobnih uvjerenja puno više od toga.

■ **Nije li ta socijalna smrt bolnija od fizičke?**

- Neki ljudi još za života dožive socijalnu smrt; danas su mnogi na rubu neuspjeha u poslu ili braku, prijeti im gubitak uloga, nezaposlenost, beskućništvo, nesreće, izbjeglištvo. Oni socijalno umiru. Pored nas. Zato što naše društvo smatra da trebamo biti zdravi, bogati i neovisni. Sve što je bolesno i staro pokušavamo maknuti iz svoje blizine i prepustiti tuđoj brizi. S druge strane, biološki mrtve osobe, poput znanstvenika, političara, svećenika, ratnika, zločinaca mogu biti socijalno živi iako su odavno umrli. To shvatimo slušajući radijsku emisiju "Dogodilo se na današnji dan". A to znači da socijalno mrtav nije onaj tko je fizički umro, niti socijalno živi onaj tko je fizički živ.

■ **Kako vi doživljavate ideju da poslije smrti postoji "nešto", "netko", "negdje"?**

- Ako danas pođemo od toga da smo jednokratni, da za sto godina nikoga od osam milijardi ljudi neće biti ovdje na zemlji pa ni onih koji se danas začnu, ne preostaje nam drugo nego da pokušamo osmisliti život. Religija ima integrativnu funkciju objašnjavanja različitih pojava u društvu pa možemo govoriti o vjeri ljudi o svemoći Božjoj. Međutim, postavlja se pitanje zašto taj Bog dopušta zlo, zašto je dopustio Auschwitz, Otvčaru, Ahmiće, ljudsku patnju, potrese, poplave, ratove. Odgovor religija je sljedeći: Bog je dao čovjeku slobodnu volju. Katolici vjeruju da tijekom života trebaju, da

ČINJENICA SMRTI NE POGAĐA NAS SAMO KAO FIZIČKI GUBITAK, ONA POGAĐA SRŽ NAŠE VLASTITE EGZISTENCIJE U SVIM OBLICIMA, SOCIOLOŠKOM, PRAVNOM, EKONOMSKOM, POLITIČKOM, MORALNOM

bi postigli vječno spasenje, ispunjavati sve dužnosti koje propisuje Crkva i na kraju života ispovjediti se, pričestiti i primiti bolesničko pomazanje. Protestanti pak kažu da je čovjeku unaprijed određeno hoće li biti spašen ili neće.

Sve što imamo u suvremenoj hrvatskoj i europskoj kulturi zapravo je izraz i posljedica naših vjerovanja prema nadnaravnome. I sve je podređeno tome; od gradnje kuća, putova, izrade odjeće i obuće, preko osobnog odnosa prema vlastitome tijelu, odnosa između žena i muškarca do ćudoređa, morala. Od deset Božjih zapovijedi samo tri se odnose na nadnaravno, dok ostalih sedam reguliraju odnose u društvu. Tu se, zapravo, nalazi paradoks religije: živimo ovdje na zemlji, u ovostranosti, a izražavamo svoju vjeru u Nekoga ili Nešto što je nadnaravno i za što nemamo opipljivih dokaza da uopće postoji.

■ **Ali na početku moramo biti kršteni, krštenje je inicijacija.**

- U hrvatskoj katoličkoj tradiciji bio je veliki grijeh propusta obitelji ako je dijete koje je rođeno umrlo a ne bi bilo kršteno. Profesor dr. sc. Dubravko Habek s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta koji radi u Klinici za ginekologiju na Sv. Duhu u Zagrebu u zborniku govori o tome kako se nekoć obavljalo krštenje djece kad bi se znalo da će umrijeti prije rođenja. Tijekom razvoja medicinske povijesti i kršćanstva brojni pravilnici i zakonici proklamirali su obvezno krštenje novorođenčeta ili još nerodena djeteta iz nužde. "Krstiti iz nužde" mogao je svatko tko se našao uz ženu koja je rađala, pa i sama roditelja. Primalje su imale zakonsku obvezu "krštenja u pogibelji", kada bi zamijetile moguću ugrozu života nerodena djeteta ili majke koja je umirala, a nije se porodila pa su dijete krstile u maternici blagoslovljenom vodom pomoću šprice za krštenje (antenatalno krštenje), ili po samome rođenju (peripartalno krštenje), ili pak u novorođenačkoj dobi (postpartalno, postnatalno krštenje).

■ **Postoje li značajne razlike u tumačenju smrti ovisno o religiji?**

- Nema nikakve razlike kad je u pitanju zagrobni život. Dakle, i kršćani i muslimani i židovi vjeruju u zagrobni život. To je što se tiče vjere. Svaka religija stvara odgovore na koji će način odgovoriti izakovima, tako i prigodom sahranjivanja pokojnika. Kod muslimana nije uobičajeno mrtve

DANAS SU MNOGI NA RUBU NEUSPJEHA U POSLU ILI BRAKU, PRIJETI IM TRAJNA NEZAPOSLENOST, BESKUĆNIŠTVO, NESREĆE, IZBJEGLIŠTVO I PROGONSTVO. ONI SOCIJALNO UMIRU. PORED NAS. ZATO ŠTO DRUŠTVO SMATRA DA TREBAMO BITI ZDRAVI, BOGATI, NEOVISNI...

sahranjivati u lijesu niti da žene dolaze na sahranu da bi se izbjegla "ženska sentimentalnost"; kod pravoslavaca se naručuju posebne ženske osobe tzv. narikače koje trebaju "pojačati" izraz žalovanja; kod katolika pak, nakon obavljene molitve nad lijesom, pokojnika prate muškarci, potom svećenik, a na kraju žene; kod židova nema kremiranja kao što nema ni kod muslimana. Hrvatski židovi, kako mi je rekao glavni rabin u Hrvatskoj, Luciano Moše Prelević, tek izuzetno dozvoljavaju kremiranje, posebno kad to zatraže siromašne obitelji, uz opravdanje: najveći dio njihove rodbine stradao je u Holokaustu u plinskim pećima, pa se i oni svojim kremiranjem žele u smrti sjединiti sa svojim najbližima.

■ I katolici su se dugo opirali kremiranju...

- Religije poživaju na ideji da će tijelo uskrsnuti. A kremiranjem mu se oduzima ta mogućnost. Dugo je vremena u Katoličkoj crkvi trajao otpor prema kremiranju, a na kraju su ipak zaključili; gdje god što bilo, Bog je svemoguć pa će naći načina da uskrsne tijelo. Kršćani su se tijekom povijesti pokapali u crkvi i oko nje. Mjesto ukopa bio je odraz socijalnog statusa; imućniji, viši slojevi pokapani su bliže oltaru, a sirotinja bliže ulazu ili pak u dvorištu. Nisu bili duboko pokapani, što je predstavljalo opasnost zbog širenja neugodnih mirisa raspadajućih tijela i moguće zaraze, pa je krajem 19. stoljeća donesena odluka o izmještanju gradskih groblja izvan gradskih zidina.

Mnoge naše crkve su zapravo grobišta. Zagrebačka katedrala jest groblje. Upravo tako! Naime, u katedrali koju mnogi nazivaju "katedralom naših velikana: Stepinca, Šepera i Kuharića, Zrinskih i Frankopana" u svetištu iza glavnoga oltara nalazi se sarkofag sa zemnim ostacima Alojzija Stepinca. Sarkofag se nalazi iznad grobnice, a taj novi grob postavljen je 1997. U kriptama su pokopani (nad)biskupi Mihalović, Posilović, Bauer, Šeper i Kuharić. U katedrali su pokopani i posmrtni ostaci hrvatskog bana Petra Zrinskoga i kneza Frana Krste Frankopana. ■ **Bavite se i bioetičkim aspektom eutanazije...**

- Kod nas je eutanazija još uvijek neprihvatljiv način završetka života, iako u nekim društvima više nije. Kolega iz Instituta Pilar, prof. dr. Marko Marinić, polazi od toga da se o smrti, iako je vjerna pratiteljica svega pretežno živoga, jedva govori. Temeljem analize rezultata istraživanja koja je otkrila da građani najveću pažnju pridaju pobačaju,

zatim eutanaziji, na kraju smrtnoj kazni, Marinić je utvrdio povezanost stavova s religioznošću, političkim opredjeljenjem, ali i sa spolom, obrazovanjem i prihodima. Zaključio je da u Hrvatskoj, unatoč velikom broju deklariranih vjernika, ne postoji jedinstveni stav o ovim pitanjima, nego ovisi o sociokulturnom ambijentu svakog pojedinca.

Prigodom posjeta domovima starijih ni kod nepokretnih nisam vidio ni trunke sumnje u život, nitko se nije javio tko bi izrazio želju da mu se da injekcija da umre. Istraživanja među bolesnim ljudima pokazuju da oni ne žele biti skinuti s aparata. Tko želi? Želi društvo, država, jer trenutna smrt onih koji trebaju umrijeti znači manje troškove. To žele i liječnici, a nažalost i rodbina. I to iz tzv. sažaljenja: da se njihovi najbliži ne bi patili. Eutanaziji i skidanju s aparata ne vesele se umirući. Oni se nadaju da će se dogoditi neko čudo pa će ozdraviti. ■ **Zašto nam je važan ritual oproštaja?**

- Mi se ne želimo rastati od nekoga koga smo voljeli, ne mirimo se s činjenicom da će nestati, a još manje da ćemo i sami nestati. Sve religije nude nadu u rješena kako ne prestati živjeti. Zapravo, niti jedna religija ne propovijeda put u ništavilo. Sve nude prijelaz u neki drugi svijet. No, mi nemamo nikoga tko može svjedočiti o tome drugom svijetu. Kad katolički svećenik nakon obreda sahrane kaže: izmolit ćemo jedan Očenaš, Zdravomariju i Pokoj vječni za prvoga ili prvu između nas koji će umrijeti, nitko ne misli na sebe, svi gledaju oko sebe na koga bi se to moglo odnositi. Nitko ne izražava želju ostati trajno na groblju.

■ **Ljudi najčešće ipak umiru onako kako su i živjeli, blizina smrti ne čini ih drugačijima, nisu ni hrabriji ni slabiji.**

- Juraj Kolarić, umirovljeni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta, napisao je

U DOMU U KLAICEVOJ UPOZNAO SAM OSOBE KOJE SU NEPOKRETNE, ALI NISAM U NJIMA VIDIO TRUNKE SUMNJE U ŽIVOT, NISAM UPOZNAO NIKOGA TKO BI ŽELIO DA MU SE DA INJEKCIJA DA UMRE - LJUDI PRIHVAĆAJU ŽIVOT

SOCIOLOG RELIGIJE
Danas mediji uzdižu kulturu smrti, a ne života, nema ni medija ni filmova bez ubijanja, nasilja, smrti. Kao da mediji čitatelje smatraju određenom vrstom strvinara

tekst koji se bazira na zbirci "Pisma strijeljanih", opraštajnih pisama osuđenih francuskih članova pokreta otpora u Drugome svjetskom ratu. U njima nema borbenih uskliku ni poziva na otpor njemačkim okupatorima. Samo tople riječi upućene majkama, očevima, suprugama i djevojkama. Herojima nisu postali herojskim djelima. Herojima su postali kad su se, tvrdi Kolarić, našli pred negacijom svoga ljudskog bića. Najvažnije je da svaki od tih osuđenika, bez izuzetaka, govori o nadi, o ljubavi, o pobjedi, o ljudskim vrijednostima za koje se isplati trpjeti i - umrijeti.

■ Jeste li istražujući otkrili nešto specifično u hrvatskom odnosu prema smrtnosti?

- Smrt u Hrvatskoj ovisi o tome tko umire, o njegovu statusu, pripadnosti politici, crkvi, zajednici i ujedno zrcali vrijednosti društva. Vidjeli smo što se dogodilo kad je umro Slavko Goldstein. Na njegovu slučaju pokazalo se koliko je dominantna ideologija i to, kazano Marxovim rječnikom, kao "izvrmuta, lažna i kriva svijest, što proizlazi iz njezine posebne klasne uvjetovanosti". Nije nam važno što je taj čovjek učinio za hrvatsko društvo. Važno je da "nije bio naš". A zahvaljujući upravo tome velikom čovjeku maloga tjelesnog rasta, Slavku Goldsteinu, Hrvatska može čista obraza hodati ovim svijetom.

■ Nije li se baš na njegovu primjeru naše društvo pokazalo bijednim?

- Ne samo da se društvo pokazalo bijednim, nego se pokazalo da smo predmoderna plemenska zajednica. Da smo mi pleme. Jer, ako ne ide poglavica na sahranu, onda ne ide ni itko drugi. Pokazalo se da nismo odgojeni za slobodu, za donošenje vlastitih odluka, da ne možemo odlučivati o tome što je dobro i zlo. Nismo smogli snage zamenariti "poglavicu", zapravo strah koji Hrvatskom vlada kao najgora epidemija i otići ispratiti Goldsteina i time mu zahvaliti

za sve što je napravio za sve nas.

Postoji nešto još gore od ignoriranja Goldsteinove sahrane: u posljednjem ratu, ali i u onim ranijima, sudjelovali su na suprotstavljenim stranama pripadnici svih naših vjerskih zajednica. Svi znamo da su u tim ratovima, pa i u Domovinskom ratu, počinjeni ratni zločini. Istina, količina ratnih zločina nije jednaka na svim stranama. Nažalost, ni u jednoj od tih vjerskih zajednica, ni u katoličkoj, ni u srpskopравoslavnoj, ni u islamskoj, a bogme ni u ateističko-partizanskoj, nitko neće javno reći da imamo svoje ratne zločince. U većini slučajeva, oni su naši heroji. Što je netko za suprotstavljenu stranu veći ratni zločinc, to je za našu stranu veći nacionalni heroj.

Ekumenski susreti na ovim balkanskim prostorima koriste se u svrhu potvrđivanja trenutačnih političkih zbivanja. Sve se zaogrće u ideološku maglu i sve se stvari koje se tiču "opraštanja krivice" predaju na daljnje postupanje, zamislite komu - političarima. Naime, naše obje crkve ne žele izići pred javnost i kazati da ljude osuđene za ratne zločine prestaju slaviti kao nacionalne (hrvatske i srpske), a potom i kao junake vjere (katoličke i pravoslavne). Papa sv. Ivan Pavao Drugi i sadašnji papa Franjo imali su snage napraviti taj zaokret: zatražili su oprost od svih onih, ponajprije od Židova, za sve nepravde koje su im učinili kršćani katolici. Zato što u Svetoj Stolici nema nacionalnih stranaka. Naše vjerske zajednice, iako bi trebale biti nadnacionalne, duboko su prožete nacionalnim bojama. I ne samo to: one su stranačke, partijske. Kada bi one u ovim ratnim pitanjima, posebno kad je riječ o traženju i davanju oprosta neprijateljskoj strani, išle iznad onoga što je politika vladajućih stranaka u Hrvatskoj, Srbiji ili Bosni i Hercegovini, one bi ispale narodni izdajnici. To nije čak ni simbioza vlasti i crkve, simbioza daje mogućnost da se nešto napravi; ovo je gore od toga; ovdje

je u pitanju strah.

■ Hrvatska deklarira sekularnost; nije li civilizacijsko postignuće da se ne mišlja sakralno i civilno?

- Na prvi pogled. Kao vjernik kršćanin katolik smatram da je nemoguće te dvije stvarnosti razdvojiti. Biti religiozan, biti vjernik ne znači da drugoga treba uništiti, istrijebiti. Kao sociolog religije ostajem na strani religija: one nam daju jako, jako dobru podlogu na kojoj se može izgraditi pravedno društvo, a kršćanstvo je jedna od tih religija: Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe. Kada vi tu religiju nacionalizirate, kada je učinite plemenskom, svojom, privatnom, kad s njome želite biti pobjednici nad onima koji nisu vaše vjere, to je zlo upotreba religije. A toga smo se naslušali ovih godina. Bog je odjednom postao Srbin, Hrvat. Allah je u svoje rajске odaje primio svakoga onog tko je umro ratujući za islam. ■ **S jedne strane umiranje profesionaliziramo, s druge je smrt medijski svprisutna, mediji uzdižu kulturu smrti...**

- Smrt je medijski privlačna već desetljećima. Lovorka Magaš Bilandžić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu opisala je povijest sprovoda u Hrvatskoj kroz reportažnu fotografiju između dva svjetska rata. Snimanje ceremonije sprovoda bio je jedan od načina

SMRT U HRVATSKOJ OVISI O TOME TKO UMIRE, O NJEGOVU STATUSU, PRIPADNOSTI POLITICI, CRKVI, ZAJEDNICI I ZRCALI VRIJEDNOSTI DRUŠTVA. MI SMO PLEME. AKO NE IDE POGlavICA NA SAHRANU, ONDA NE IDE NI ITKO DRUGI

Zašto taj Bog dopušta zlo, zašto je dopustio Auschwitz, Ovcaru, Ahmiće, ljudsku patnju, potrese, poplave, ratove... Odgovor je da je Bog dao čovjeku slobodnu volju. Postoji kao i u manihejstvu dvopolna struktura svijeta dobra i zla, bez dobra nema zla

komemoriranja pokojnika. U časopisu Svijet objavljivane su fotografije o sprovodima važnih osoba. Prikaz sprovoda Stjepana Radića bio je jedan od najranijih medijski dokumentiranih događaja, doprinos razumijevanju međuratne hrvatske, ali i (staro) jugoslavenske zbilje. Danas mediji uzdižu kulturu smrti, a ne života, nema ni medija ni filmova bez ubijanja, nasilja, a jedan od "najljepših" načina ubijanja koji možete vidjeti je da gledate kaubojske filmove; kod njih se sve brzo rješava, dum-dum. Svakodnevno imamo stradanja, potrese, poplave, terorističke napade, samo brojimo žrtve. Kao da mediji čitatelje smatraju određenom vrstom strvinara.

■ Kako kao sociolog religije tumačite želju ljudi da nemaju službenu sahranu...

- Nekada se u manjim mjestima po vrsti zvuka crkvenog zvona znalo da je netko umro, čak se po broju otkucanja znalo je li umrlo muško ili žensko, dijete ili odrasla osoba. Danas u gradu iz novina saznajemo da je netko umro i kako će biti organiziran sprovod, a na njemu će se vidjeti tko je i što je bio pokojnik u društvu. Odluka o sahrani pripada izboru pokojnika i obitelji. Neki ne žele praviti bilo kakvu pompu oko toga. Ljudi koji žive samozatajno, žele i takav kraj. Evo, vidjeli smo to na slučaju novinarka Jasne Babić. Živjela je samostalno i tako je htjela i otići, ne da bi nekome učinila nažao, jer što god da je radila - radila je s uvjerenjem da je to dobro za društvo, izgorjeviši u traženju istine. Nisam je poznao, ali mogao bih mnogo reći o njezinu radu i izraziti zahvalnost za ono što je činila; bila je svijetla točka pred kojom treba sagnuti glavu i iskazati puno poštovanje, pogotovo što mnogi od nas nisu tako hrabri da bismo išli onim stazama kojima je Jasna išla. Doduše, ljepše je ljudima za života davati do znanja da ih cijenite i volite. Poslije, nema koristi od gladenja hladnoga mramora. I to samo da bi nas netko vidio. ☒